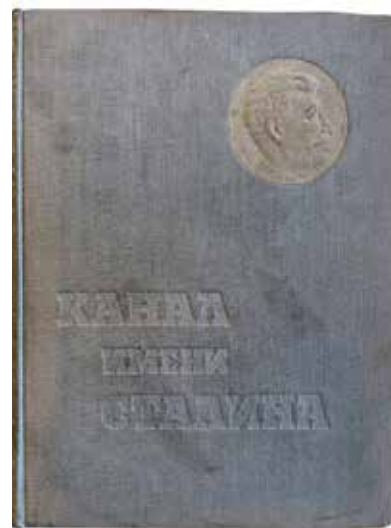

Práce je překová

Stavba Bělomořsko-baltského kanálu očima propagandistické monografie

ANNA CHLEBINA

Lágrová literatura popisující podmínky života a nucené práce vězňů v systému Gulag v Sovětském svazu nemohla být legálně publikována. Pomineme-li periodika OGPU či táborové noviny, které o nápravně pracovních zařízeních psaly z odborné perspektivy Státní bezpečnosti, existuje pouze jediná, o to však velkolepější výjimka, již Alexandr Solženicyn v úvodu ke svému dílu *Souostroví Gulag* zmínil mezi zdroji informací jako „hanebnou knihu“, „*kteřá jako první v ruské literatuře oslavovala otrockou práci*“.¹ Už tři roky po jejím vydání navíc Sovětský svaz nechal všechny její výtisky dostupné na svém území zničit. Nejméně tři exempláře této knihy se však nacházejí v České republice.

Řeč je o 400stránkové, bohatě ilustrované kolektivní monografii *Stalinův Bělomořsko-baltský kanál: historie výstavby, 1931-1934*,² která vznikla z iniciativy spisovatele Maxima Gorkého. Ten už v roce 1929 navštívil nechvalně proslulé Solovecké ostrovy³ a při té příležitosti ho napadla myšlenka kolektivního spisovatelského výletu na stavbu kanálu. S realizací nápadu mu výrazně pomohli lidový komisař vnitra SSSR Genrich Jagoda, jeho blízký přítel a skoro příbuzný (Jagoda měl dlouhodobý milenecký vztah se snachou Gorkého Naděždou

Peškovovou), a také Jagodův švagr, literární kritik Leopold Averbach, jenž se stal jedním z redaktorů monografie. Vydání knihy státním nakladatelstvím OGIZ následně schválily Centrální výkonný výbor (nejvyšší vládní orgán SSSR) a Hlavní politická správa (OGPU).

Práce na knize začaly 17. srpna 1933, kdy z Leningradu k místům výstavby Bělomořsko-baltského kanálu vyrazila parníkem delegace 120 spisovatelů z Ruské, Ukrajinské, Běloruské, Tádžické a Uzbecké socialistické sovětské republiky. Monumentální vodní dílo bylo chloubou

sovětské Státní bezpečnosti. Během výstavby 227 kilometrů dlouhého kanálu, který byl prokopán za pouhých 600 dní, byla historicky poprvé využita výhradně pracovní síla více než stovky tisíc vězňů Belbaltlagu (Bělomořsko-baltského tábora). Jelikož kniha vznikala na objednávku nejvyšších vládních orgánů a pod dohledem OGPU, již v říjnu téhož roku byly rukopisy hotové a 12. prosince bylo dílo odevzdáno do tisku. Dvacátého ledna 1934 se kniha dostala do rukou prvním čtenářům. Postupně vyšla tři vydání s celkovým nákladem 11,4 tisíc výtisků. Na straně

1 SOLŽENICYN, Alexandr: *Souostroví Gulag: 1918-1956. Pokus o umělecké pojednání*. Jiří Brauner, Kartuziánské nakladatelství, Brno 2021, s. 5.

2 *Belomorskko-baltijskij kanal imeni Stalina: istorija stroitelstva, 1931-1934 gg*. OGIZ, Moskva 1934.

3 Podrobněji viz SOLŽENICYN, Alexandr: *Souostroví Gulag: 1918-1956*, s. 437-438; GORKIJ, Maxim: Solovki. In: *Naši dostiženija*. Gosudarstvennoje izdatelstvo, Moskva - Leningrad 1929, Kniha pátá, s. 25-36 a Kniha šestá, s. 3-22.

Stránky publikace *Stalinův Bělomořsko-baltský kanál* zdobí vedle portrétu sovětského vůdce také schematické mapy. Kniha pochází z fondu Slovanské knihovny – Národní knihovny ČR. (repro: NK ČR)

následující za titulním listem je soupis 36 hlavních autorů textů a poznámka začínající slovy: „*Za text knihy jsou zodpovědní všichni autoři.*“

Základním východiskem autorů je tvrzení, že socialismus je nejlepší možné politické uspořádání lidského společenství. S tím se ale nechťejí smířit jeho nepřátelé, vykořisťovatelé pracujícího lidu a všemožní záškodníci, které je třeba izolovat, aby nebránili ostatním v dosažení štěstí. Tito nepřátelé společnosti však v SSSR nejsou za své „záškodnictví“ potrestáni, ať už nucenou prací, nebo zavřením do tmavých cel, jako se to dělo za carského režimu či v buržoazních zemích. Díky humánní politice sovětského vedení dostávají všichni, kdo chybně zvolili jinou než socialistickou cestu, možnost „překování“ (perekovka) na užitečné členy společnosti, navíc na čerstvém vzduchu a s dechberoucím výhledem na taju.

Pokud se například dopustí záškodnictví inženýr, dostane druhou příležitost a splatí svůj dluh společnosti při plánování kanálu. Možnost stát se poctivými spoluobčany dostávají

samozřejmě i kriminálníci a také příslušníci zbytečné části inteligence. Na staveništi Belomorkanalu se zkrátka podle autorů propagandistické publikace rodí „*noví členové ideální společnosti.*“

Texty o výhodách socialistického „překovávání“ doplňují fotografie, z nichž většinu pořídil klasik sovětského filmu a avantgardní reklamy Alexandr Rodčenko, který strávil v okolí Bělomořsko-baltského kanálu několik měsíců. Snímky doprovázejí cynické popisky, jako například: „*Zvykej si na hrob!*“ (vězeň v cele buržoazní věznice), „*Práce je přeučí*“ (dva vězni stojící v hlubokém sněhu řezou pilou kmen obrovské borovice), „*Puška se takto drží ne pro strašení, ale pro pohodlí*“ (dozorce se zbraní), „*Tisíce lidí tady poprvé v životě vzaly do rukou lopaty*“ (vězni pracující na stavbě) nebo „*Práce probíhala za zvuků orchestru*“ (vojenský dechový orchestr hrající na stavbě vězňům).

Skutečnost však byla pravým opakem idyly, kterou propagandistická kniha líčila. Bělomořsko-baltský tábor byl založen 16. listopadu 1931 na základě Soloveckého

nápravně pracovního tábora OGPU a existoval do roku 1941. Maximálního množství vězňů dosáhl v roce 1932, v době výstavby kanálu – 107 900 osob, z toho téměř 92 tisíc jich pracovalo na vlastní stavbě, zbytek pak těžil dřevo. Skoro čtvrtinu vězňů tvořili odsouzení z politických důvodů. V době stavby dosahovala meziroční úmrtnost mezi vězni 10,8 procenta. Zhruba 12 tisíc stavitelů kanálu se dočkalo po skončení stavby za svou práci propuštění a 60 tisícům byla snížena doba trestu – mezi nimi však nebyl ani jeden „politický“ odsouzenec. Ti se dočkali zvláštní „odměny“; v roce 1938 bylo více než 1000 stavitelů dle nařízení lidového komisaře vnitřní Nikolaje Ježova obviněno z kontrarevolučních zločinů a popraveno. Po skončení stavby se práce vězňů využívala v Belbaltlagu i nadále, ovšem výhradně pro těžbu dřeva.

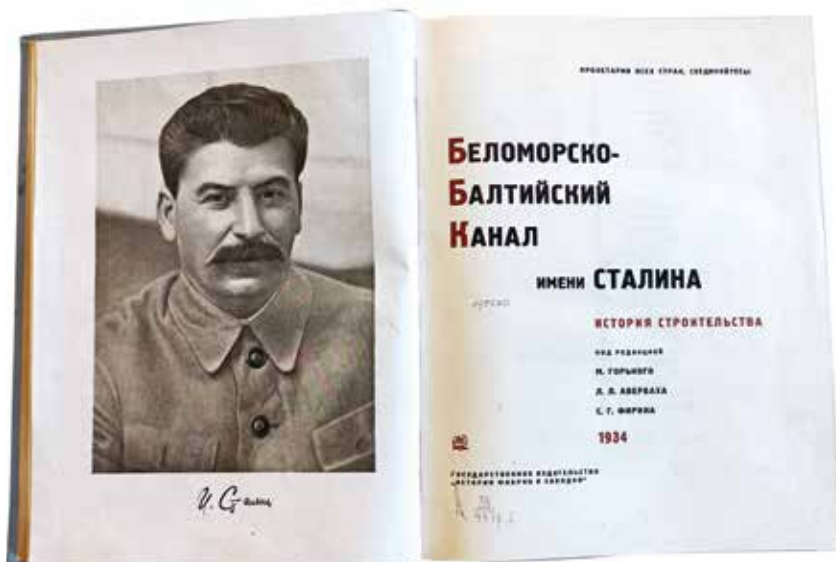
ZAKÁZANÁ KNIHA

Osud v podobě msty totalitního režimu ale dopadl i na samotnou knihu o práci na Bělomořsko-baltském

kanále a její autory. V roce 1937 vrcholil Velký teror a orgány sovětské bezpečnosti se řídily údajným výrokem zakladatele Čeky Felixe Dzeržinského: „To, že nejste odsouzen, není vaší zásluhou, je to naše nedopatření.“⁴ Dle paragrafu 58 trestního zákoníku Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR) nebo jeho analogů v jiných svazových republikách mohl být paranoidním státním aparátem odsouzen za kontrarevoluční (antisovětskou) činnost kdokoli i kdykoliv – stačila k tomu iniciativa horlivého úředníka nebo třeba sousedova osobní zášť.

Samotný Maxim Gorkij zemřel již 18. června 1936 a neměl možnost pozorovat, jak jím vychvalovaný a podporovaný režim postupně ničí většinu jeho přátel a těch, kteří se podíleli na jeho vrcholném propagandistickém díle. Dne 7. dubna 1937 byl zatčen a 15. března 1938 popraven zastřelením Genrich Jagoda. Jedním z bodů jeho obvinění, vedle pokusu o vraždu J. V. Stalina, byla údajná vražda Maxima Gorkého a jeho syna Maxima Peškova (oba přitom zemřeli na následky nemoci). Ve stejném období přišli o život i jiní redaktori a autoři textů knihy včetně Leopolda Averbacha; další strávili dlouhá léta v pracovních táborech. Za údajný pokus o organizaci povstání vězňů byl dokonce 14. srpna 1937 odsouzen a následně i zastřelen náčelník Belbaltlagu v době stavby kanálu Semjon Firin. Postižena a likvidována byla také většina účastníků XVII. sjezdu Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) (VKS/b/),⁵ jemuž byla kniha věnována.

Právě v důsledku likvidace klíčových autorů knihy zákaz neunikla

ani samotná publikace. Již v roce 1937 byl celý náklad dostupný na území SSSR konfiskován a zničen. Hlavně proto, že dílo obsahovalo fotografie mnoha popravených „nepřátel národa“ a informace o jejich činnosti ve prospěch sovětského státu. Podléhala by tudíž natolik výrazným cenzurním zásahům, že bylo jednodušší ji zničit. Podle Alexandra Solženicyna se sice našli odvážlivci, kteří si ji ponechali, ale raději v ní sami provedli „výrazné cenzurní zásahy“.⁶

Menší část nákladu se však tou dobou již nacházela v zahraničí. Ve Spojených státech a v Anglii vyšel v roce 1935 zkrácený překlad knihy do angličtiny,⁷ jehož autorkou byla britská spisovatelka Amabel Williams-Ellisová. Ta se díky svému socialistickému přesvědčení nejen zúčastnila XVII. sjezdu VKS(b), na němž byla původní kniha prezentována, ale také zde pronesla projev na podporu

SSSR. Knihu doporučovala čtenářům v souladu s postojem sovětské Státní bezpečnosti.

Do meziválečného Československa doputovaly minimálně tři exempláře originálního ruského vydání, dva z nich jsou dnes k zapůjčení v pražské Slovanské knihovně. Na následujících stránkách přinášíme několik ukázek z této dobové publikace.

ANNA CHLEBINA (1976) je redaktorka, novinářka, překladatelka a autorka publikací věnovaných ruské meziválečné

emigraci v Československu. Absolvovala Filologickou fakultu Ševčenkovy národní univerzity v Kyjevě, obor ukrajinský jazyk a literatura. Od roku 2000 žije v Česku. Pracuje ve Slovanské knihovně – Národní knihovně ČR a od roku 2019 se v Ústavu pro studium totalitních režimů podílí na projektu *Čechoslováci v Gulagu*.

4 Zdroj není znám a autorství není prokázáno, ovšem mezi spolupracovníky sovětské Státní bezpečnosti byl tento citát velmi oblíbený ještě v osmdesátých letech 20. století.

5 Sjezd se konal v Moskvě od 26. ledna do 10. února 1934, byl věnován výsledkům první pětiletky včetně kolektivizace a dostal oficiální název „Sjezd vítězů“. Ovšem již v následujících letech byla více než polovina jeho delegátů (1108 z 1956) obviněna z různých „kontrarevolučních zločinů“ a popravena zastřelením, proto se do dějin zapsal jako „Sjezd zastřelených“.

6 SOLŽENICYN, Alexandr: *Souostroví Gulag: 1918–1956*, s. 449–452.

7 GORKY, Maksim – AUERBACH, Leopold – FIRIN, Semen Georgievich (eds.): *Belomor: An Account of the Construction of the New Canal between the White Sea and the Baltic Sea*. H. Smith and R. Haas, New York 1935.

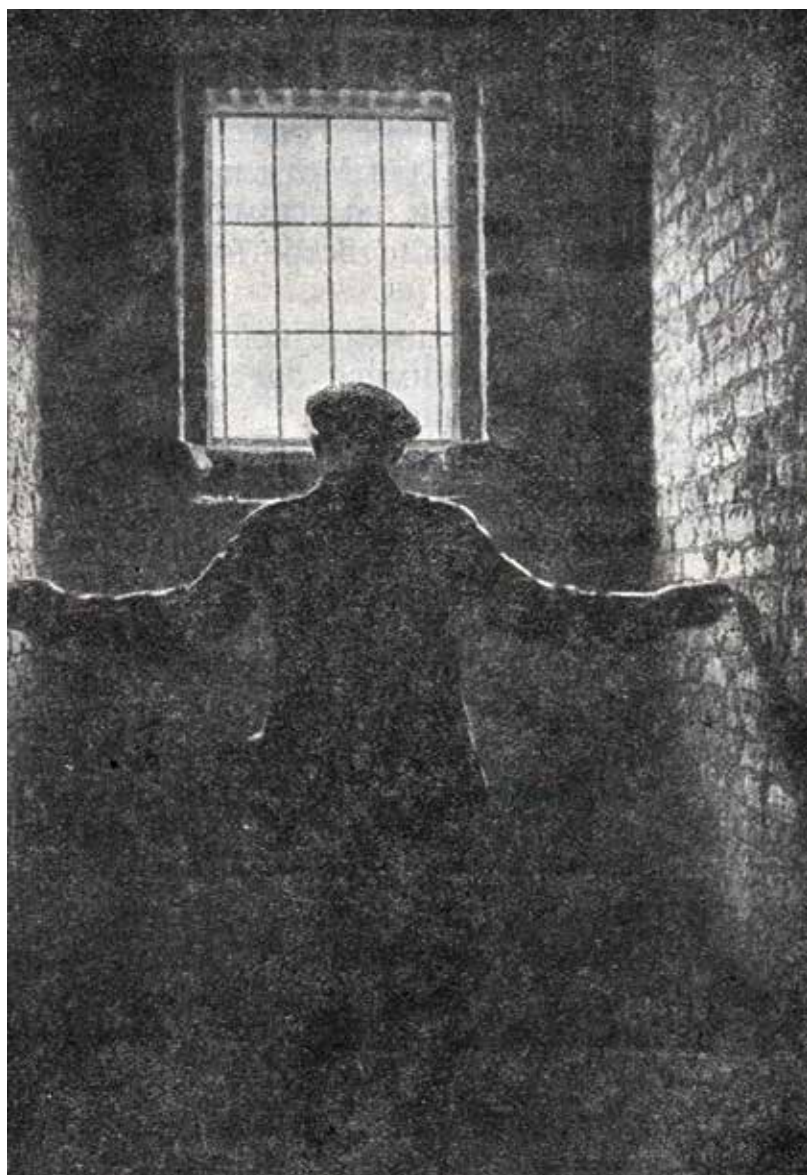

Maxim Gorkij (třetí zleva) na posledním setkání stavitelů Bělomořsko-baltského kanálu v Dmitrově nedaleko Moskvy, 25. 8. 1933

Klubový barák zdobil nápis: „Ať žije vedení OGPU“

Na stavbě kanálu pracovalo přibližně čtyři tisíce žen
„Práce je přeučí“

„Zvykej si na hrob!“

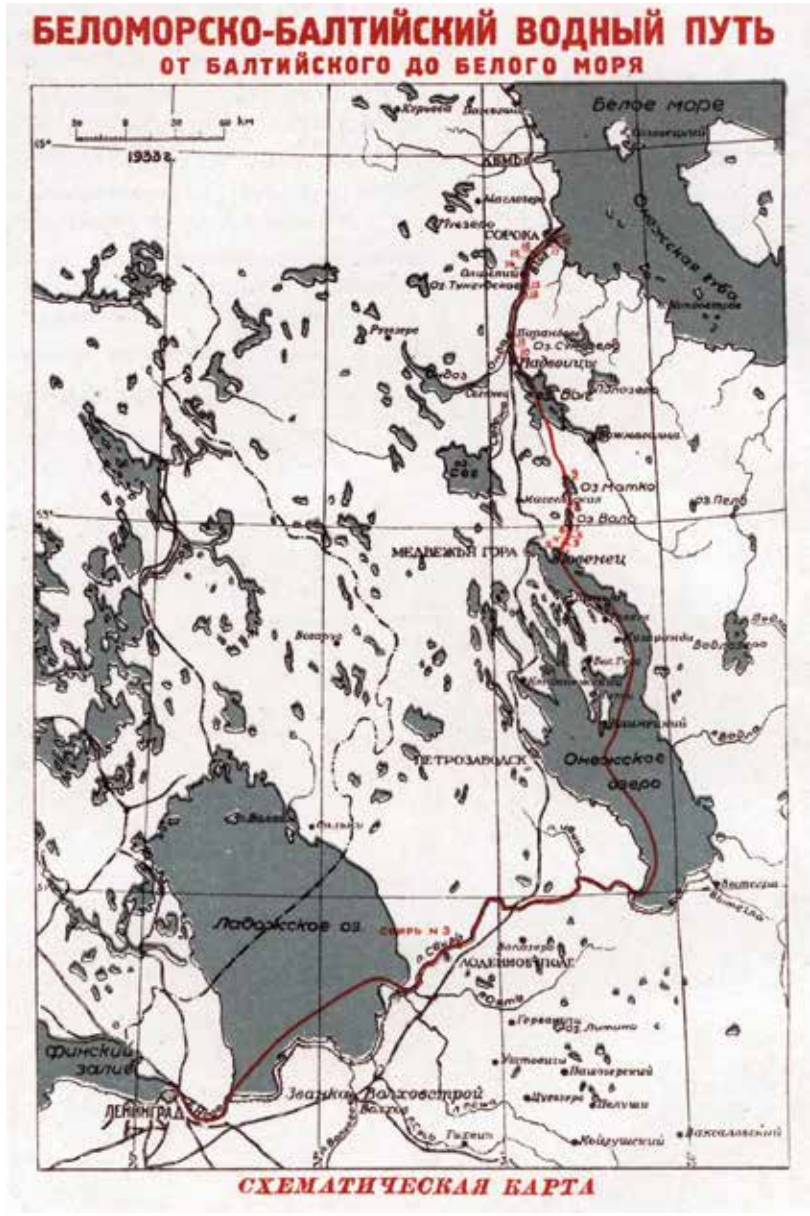
Vězňům v době návštěvy spisovatelské delegace hrál k práci dechový orchestr

Agitační brigáda zpívá vězňům častušky o tom, že mají být hodní na koně

Schematická mapa vodní cesty mezi Baltským a Bílým mořem

„Procházka bez potěšení“ v buržoazní věznici

„Na carské katorze byla práce trestem“

„Tisíce lidí tady poprvé v životě vzaly do rukou lopaty“

Oproti katorze, tedy nucené práci za carského režimu, měla práce v sovětském táboře přinášet spokojenost. Navíc mohly ženské brigády soutěžit s brigádami „nacmenů“, příslušníků národnostních menšin.

Primitivní vozík používaný vězni na stavbě kanálu, nazývaný „bělomořský ford“

„Puška se takto drží ne pro strašení, ale pro pohodlí“

